

М. Бурундукова

ДОВЖЕНКО І СТАЛІН: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН МИТЦЯ І МОЖНОВЛАДЦЯ.

Анотація. На прикладі взаємовідносин Сталіна і Довженка автор досліджує проблему митця і можновладця. Митець, який шукає правду, приречений на загибель або на покору.

Проблема взаємовідносин митця і можновладця становить певний інтерес, оскільки дає змогу краще уявити атмосферу суспільно-політичного і культурного життя в Україні. З цією проблемою пов'язане вивчення певних аспектів ідейності, національної самобутності, жанрового багатства мистецтва, яке є специфічною формою вияву світогляду митця.

Ведучи мову про взаємовідносини митця і можновладця, не можна йти шляхом формального зіставлення образів, тем, мотивів творів художника з поглядами, уявленнями можновладця. Необхідно розглядати це питання, виходячи зі світогляду митця, специфіки його художнього мислення, особливостей ліплення образів і будови творів, - це з одного боку, а з іншого, - треба враховувати особливості державного устрою, при якому жив і творив митець. Його творчість - не просто літопис чи хроніка подій, а роздуми над долею народу, пошуки шляхів до кращого майбутнього, вияв громадянської активності. Свідченням цього є спадщина Т.Шевченка, І.Франка, П.Грабовського, Лесі Українки, М.Коцюбинського, П.Тичини, О.Довженка та ін. Художник з передовим світоглядом завжди був носієм провідних ідей своєї епохи, виразником мрій широких народних мас. І, щоб виконувати таку авангардну роль, митець мав знати, чим живе народ, які його прагнення, ідеали. Справжній митець творив так, як йому підказувала совість, вимоги часу, незалежно від будь-яких догм. І якщо у митця була своя концепція історичного процесу, то в тих умовах неминуче вона повинна була вступити в суперечність з концепцією влади. У боротьбі з митцями політичне обвинувачення нерідко виступало чи не найпершим аргументом. Особливо огидні форми проблема митця і можновладця набула під час адміністративно-командної тоталітарної системи. Грубе адміністративне, частково і жорстоке, втручання в літературний процес, обмеження, накладені на свободу творчості, безпардонне хазяйнування відчув на собі і великий митець О.Довженко.

Сталін визначав стратегію розвитку країни не тільки у економічному і політичному плані, а й давав свої накази навіть сценаріям майбутніх фільмів, втручався й в розвиток кіно. У сумнозвісні 30-і роки жоден фільм не запускався у виробництво без остаточного схвалення Сталіна.

Народжений в обстановці терору, тоталітаризм тепер підтримував себе за допомогою ідеологічного впливу на людей. Ті ж, хто такого впливу уникав і чинив опір своєю громадянською позицією встановленим порядкам, позбавлялися засобів до існування, ув'язнювалися чи в психіатричних лікарнях, чи діставали тюремний строк за політичними звинуваченнями. Звичайно, не всі ставали жертвами загвинчування ідеологічних гайок. Сталінська інквізиція не розправилася з О.Довженком, мабуть, тому, що в нього були дуже сильні і дух людський, і слово художнє. А це не можна вбити. Бо, коли письменник знаходить найпотрібніші слова, найточніший образ, йому допомагає сам Бог.

Взаємовідносини Довженка і Сталіна були особливими і своєрідними. Проблема взаємовідносин Довженка і Сталіна ще чекає свого дослідження, бо вичерпне з'ясування її розкриє ще одну непізнану сторінку нашої вітчизняної літератури, допоможе утвердити в умах громадян думку про велич української культури. Розробка цієї проблеми є

глибоко символічною в контексті розвитку українського національного відродження, саме О.Довженко - людина великого інтелектуального потенціалу - розгледів великі можливості українського народу, підтвердженням чого є уся його спадщина.

Зараз ми маємо змогу неупереджено із всебічним залученням документального і фактичного матеріалу проаналізувати комплекс ключових питань, пов'язаних з проблемою взаємовідносин Довженка і Сталіна.

Для розуміння взаємовідносин Довженка і Сталіна необхідно зупинитися на деяких фактах з біографії життя і творчості О.Довженка. Його життя і доля багато в чому показові. В них відбилися складнощі, проблеми, пережиті країною і народом. Взаємовідносини Довженка і Сталіна можна розподілити на два, так би мовити, етапи: перший - повне взаєморозуміння, взаємоповага, і другий - дисгармонія і конфронтація.

На початку творчості О.Довженка і впродовж більш ніж одне десятиліття, до 26 листопада 1943 р., спостерігається повна гармонія відносин між Довженком і Сталіним, їх можна назвати навіть дружніми. Але деякі погляди великого митця були не на часі в країні, що не допускала інакомислення. І тому 26 листопада 1943 р. стане початком кінця гармонії, зламу митця, трагедії на довгі, довгі роки.

Кінець 20-их і 30-і роки виявилися для О.Довженка його зоряною годиною: “В мене зміцніли почуття якоїсь непохитної певності в моєму найближчому творчому майбутньому”¹. У цей період (кінець 20-х, 30-і і на початку 40-х років) Сталін ставився доброзичливо до митця. О.Довженко приділяє велику увагу в цей час і громадській роботі, він приймає участь у Всеукраїнській нараді письменників, де у своїй промові закликає кіномитців шукати нових, незнаних досі, композицій, образів². За працю, за шедеври, створені великим митцем в літературі і в кінематографії, О.Довженку були присуджені звання і нагороди не без відома і не без участі Сталіна. Фільм “Арсенал” приніс О.Довженку славу, це був 1928 р.

Неможливо не зупинитися на фільмі О.Довженка “Іван”, оскільки цей фільм відіграв неабияку роль у житті, творчості О.Довженка і у відносинах між О.Довженком і Сталіним. 6 листопада у Києві вийшов на екран фільм О.Довженка “Іван”. Це був перший звуковий фільм О.Довженка. Глядач позитивно поставився до фільму. Але критики - вульгаризатори приклеювали О.Довженку дивовижні ярлики. Критики не реагували навіть на авторитетні думки митців, таких як: В.Пудовкін, С.Ейзенштейн, С.Юткевич, В.Вишневський. Були зроблені і адміністративні висновки, а саме те, що О.Довженко опинився поза кіностудією, звільнення з роботи, а напровесні безпідставно припинилося демонстрування фільму “Іван” в республіці. ЦК КПУ видав постанову про заборону цього фільму на Україні. “Критика” довела до того, що фільм “Іван” О.Довженка мали арештувати і навіть розстріляти, оскільки на ордері були підписи секретарів ЦК КП(б)У П.Постишева і С.Косіора, а це значило смерть. Голова комітету кінематографії Б.Шумяцький зустрінеться зі Сталіним і віддасть йому лист О.Довженка і розкаже про те, що всесвітньовідомого кінорежисера О.Довженка місцеві критики несправедливо звинувачують за фільм “Іван” і, звичайно, безпідставними є оргвисновки щодо О.Довженка. І “Сталін, зваживши авторитетні слова Б.Шумяцького, надав Довженкові квартиру в Москві, роботу на “Мосфільмі”³. У 1935 р. у Москві у зв'язку з 15-річчям кінематографії, М.Калінін вручить О.Довженку орден Леніна, а Сталін подав репліку, що за О.Довженком борг - український Чапаєв. Це було замовлення “вождя”. А український Чапаєв - це М.Щорс. Справжній і самобутній талант О.Довженка був нагороджений, та ще й замовлення “батька всіх племен і народів”. У статті “Учитель і друг художника” О.Довженко розкаже, як тепло, доброзичливо, привітно приймав його Сталін разом з Ворошиловим, Молотовим, Кіровим уважно прослухали сценарій фільму “Аероград”, що вождь зробить ряд

вказівок і роз'яснень, буде розпитувати митця про Далекий Схід, про роботу над фільмом “Аероград”, про творче самопочуття. І ще О.Довженко відмітить:

“Когда я говорил Вам в прошлый раз о Щорсе, я это сказал в плане совета. Я просто думал о том, что вы примерно будете делать на Украине, но ни мои слова, ни газетные статьи ни к чему не обязывают. Вы - человек свободный. Хотите делать “Щорса” - делайте, но, если у вас имеются иные планы - делайте другое. Не стесняйтесь. Я вызвал вас для чтобы вы это знали”⁴. Лише зараз ми знаємо, що це було підступництво, личина. Адже в часи сталінського свавілля справжній митець не відчував себе вільною людиною, бо тоталітарна влада не давала тієї можливості.

І ще одне враження О.Довженка після зустрічі і бесіди зі Сталіним ми знаходимо у публікації в газеті “Пролетарська правда” за 1935 р. “За ним український Чапаєв”, в якій Довженко скаже: “Я мав щастя і раніш розмовляти з Й.В.Сталіним про різні проблеми радянського кіно і особливо про українську кінематографію. Він вказував мені на необхідність художнього використання в кіно такого вдячного матеріалу як побут українського народу, його фольклор, його пісні, танці і особливо прекрасний український гумор. Скільки цікавого матеріалу для утворення великого виняткового твору, скільки героїчних фігур”⁵. Історія та й саме життя спростували це лицемірство Сталіна, оскільки тотальна русифікація особливого розмаху набула саме на Україні.

О.Довженко згадував і ще про одну зустріч зі Сталіним у Москві (1935р.). “Тов. Сталін просто, тепло і задушевно говорив зі мною про роботу над фільмом про Щорса. Він дав низку досить цінних і важливих вказівок...”⁶. Як бачимо, О.Довженко вірив, і вірив по-справжньому, відчайдушно поважав Сталіна, але не того Сталіна, який постане перед очима О.Довженка і всього народу під час Великої Вітчизняної війни, до якої він не підготував народ і тим самим віддав Україну на розорення Гітлеру, нагодувавши перед тим фашистську Німеччину і допомігши їй підкорити країни Європи, не того Сталіна - тирана і деспота, нелюда і палача, режисера - постановника кривавих спектаклів, розв'язка яких - безапеляційний вирок мільйонам ні в чому невинних нещасних жертв. Палач, який чинив нелюдські і антилюдські злочини, вважався захисником від усієї сірості, несправедливості адміністративно-командної системи, в уваленні митця.

22 червня 1941 р. почалася Велика Вітчизняна війна - війна, яка забрала і покалічила мільйони, найжорстокіша і кривава війна в історії людства. А вже 23 червня 1941 р. у Києві О.Довженко виступає по Українському радіо, закликаючи співвітчизників до зброї, до боротьби з гітлерівським фашизмом⁷.

Як кореспондент фронтової газети, О.Довженко власними очима бачив горе народне і водночас мужність і відвагу наших людей. Скорботою і гнівом наповнюється його серце. В 1942 р., перебуваючи на Південно-Західному фронті, О.Довженко пише статтю “Україна в огні” про злочини фашистських окупантів на українській землі. Це був лише початок чесного і правдивого твору, який йшов від самого серця і який він напише трохи пізніше, а саме кіноповість “Україна в огні”. У тому ж 1942 р. в газеті “Красная звезда” було опубліковано оповідання “Ніч перед боєм”. До редакції газети подзвонив секретар ЦК ВКП(б) і сказав, щоб передали О.Довженку подяку Сталіна за оповідання, за те, що О.Довженко сказав народу, армії те, що тепер потрібно було сказати⁸.

У 1943 р. у газеті “Литература и искусство” під назвою “Возвращение” опубліковано уривок з кіноповісті “Україна в огні”. Йшла жорстока війна, а радіостанція “Радянська Україна” у Ворошиловграді передала в ефір статтю О.Довженка “Душа народна неподоланна”⁹. 25 жовтня 1943 р. у Москві вийшов на екрани художньо-документальний фільм О.Довженка “Битва за нашу Радянську Україну”, а 5 листопада він занотує: “Позавчора був у М. Він прийняв мене з приводу “Битви...”, що сподобалася Уряду і Політбюро надзвичайно”¹⁰.

Таким чином, можна зробити висновок, що було взаємопорозуміння, були гармонійні відношення, так би мовити, на першому етапі. Сталін доброзичливо, з особистою симпатією ставився до митця. І Довженко, як ми казали, вірив Сталіну. Але митець помилився, як помилялися сотні, тисячі, мільйони жертв сталінського свавілля і самовладдя, жорстоких і кривавих за своєю суттю репресій, які теж вірили Сталіну. Зрозуміє це великий митець, але через роки. Навіть тоді, коли у О.Довженка зі Сталіним були взаємопорозуміння, художник служив не тоталітарному режиму, а народу, підвладному тоталітаризму, намагаючись з ідеології того часу зберегти опорні точки моралі і здоровий глузд.

Отже, перший етап взаємовідносин між О.Довженком і Сталіним закінчився 26 листопада 1943 р., коли Довженко запише в “Щоденнику”:

“... моя повість “Україна в огні” не вподобалася Сталіну, і він її заборонив для друку і для постановки”¹¹.

Так чому ж Сталін заборонив її до друку і для постановки на довгі роки, чому вона не прийшлася до вподоби? Це можна пояснити тільки тим, що в кіноповісті письменник показав правду тогочасних подій, а це було сприйнято Сталіним як докір його владі. Ось чому Сталін безпідставно звинуватив митця в політичних помилках, огульно, грубо паплюжив митця і не давав йому творчо розвиватися в ті часи. Сталін у виступі “Про антиленінські помилки й націоналістичні перекручення у кіноповісті О.Довженка “Україна в огні” на засіданні Політбюро ВКП(б) 31 січня 1944 р. звинуватив О.Довженка у тому, що нібито: “у цій кіноповісті ревізується ленінізм, ревізується політика нашої партії з основних корінних питань”¹². Кіноповість О.Довженка містить грубі помилки антиленінського характеру, - це відвертий випад проти політики партії”.

Сталін говорить, що О.Довженко “критикує роботу партії по розгрому класових ворогів радянського народу”, і так далі аж до “куркульський підголосок і відвертий націоналіст”¹³. Сталін називає О.Довженка автором “антирадянської повісті”. Сталін від злоби не може навіть вимовити ім’я митця.

Таким чином, Сталін виступив з осудом і кіноповісті, і її автора, піддає критиці навіть вже саму передмову О.Довженка до кіноповісті “Україна в огні”, ніби митець намагається себе застрахувати від обвинувачень у ревізійізмі цією передмовою. Але, як відомо, О. Довженко не ставив собі за мету ревізувати ленінізм, ані роботу партії. Він просто хотів написати правдивий твір, задум якого народився у трагічні дні війни. Все побачене, відчуте вклав митець у твір “Україна в огні”, і тому він дуже тяжко пережив докір Сталіна. О.Довженко запише у “Щоденнику” гіркі слова: “Сьогодні роковини моєї смерті. 31 січня 1944 р. мене було привезено в Кремль. Там мене було порубано на шмаття, і окривавлені частини моєї душі було розкидано на ганьбу і поталу на всіх зборищах. Все, що було злого, недоброго, мстивого, все топтало і поганило мене. Я тримався рік і впав. Моє серце не витримало тягара неправди й зла. Я народився і жив для добра і любові. Мене вбила ненависть великих якраз у момент їхньої милості”¹⁴.

Можна твердо сказати, що іноді окремі, на перший погляд, незначні факти краще характеризують атмосферу часу, ніж великі масові події. Так, заборона до друку Сталіним кіноповісті О.Довженка “Україна в огні” за показ правди і відсутність славослов’я “батьку і вчителю всіх народів” - було не тільки фактом у біографії митця, а й віддзеркалювало процес посилення адміністрування культурного життя. Треба підкреслити, що некомпетентні та свавільні втручання, безпідставні звинувачення не давали змоги ані митцям, ані науковцям дійсно творчо й повноцінно виконувати свою місію.

Сталін звинувачує О.Довженка у відсутності правди у кіноповісті. Та справа і полягала саме в тому, що всемогутній можновладець боявся оцієї самої правди.

Пригадаємо щоденниковий запис О.Довженка: “Мені важко од свідомості, що “Україна в огні” - це правда. Прикрита і замкнена моя правда про народ і його лихо. Значить, нікому, отже, вона не потрібна і ніщо не потрібно, крім панегірика”¹⁵. Отже, незважаючи на колишні симпатії Сталіна до великого митця, деспот не міг змиритися з тою правдою, яку показав О.Довженко, як мільйони людей у нашій країні, були чесними і відвертими, коли із вдячністю згадували сталінське ім’я. Адже вони вірили Сталіну, і ця віра була заснована не на знанні справжніх фактів його діяльності, а на міфах про “вождя всіх часів і народів”. Та ось у кіноповісті О.Довженко, який сам був на війні, ставить багато питань, які можна прочитати як докір адміністративно-командній тоталітарній системі Сталіна. Більш того, в цей час митець не піддається всеосяжному славослов’ю і одописанню на адресу “великого вождя”. О.Довженко ніде у кіноповісті не показує постать Сталіна привабливо. Митець не співав дифіраμβів Сталіну, як того вимагали сам “великий полководець” та його оточення. Навпаки, бачимо, як митець піддає сумніву ідеї та пророцтва “генія” людства. Навіть вже цим О.Довженко ризикував бути фізично знищеним у роки сталінщини, викресленим з пам’яті людства, покоління як жива людина і як митець.

Сталін звинувачував О.Довженка у тому, що він духовно роззброював народ у боротьбі з фашизмом. Та сцени у кіноповісті говорять зовсім протилежне. Взяти хоча б ту сцену, де Лаврін Запорожець завдяки незвичайним зусиллям звільняє полонених. Як бачимо, письменник показав велику внутрішню силу рідного народу, його нездоланність, його незламну волю, прагнення до боротьби з ворогом в ім’я перемоги. О.Довженко зображує і народне горе, і страждання, і історичні подвиги, виступає як натхненний співець правди і героїки народу, відверто висловлює свій біль за рідну Україну. Митець розказав народу те, що бачив своїми очима на фронті, і мріяв, мріяв тільки про одне - про перемогу.

Культ особи Сталіна, тоталітарний режим - ось основна причина невдач у перший період війни. Вислів “броня тонка”¹⁶ у кіноповісті повторюється, коли відбувається розмова Купріяна Хуторного з сином. Цей вислів дуже не сподобався Сталіну. А вислів цей недвозначно говорить про те, що країна в дійсності не була підготовлена до війни. Наша держава, як зараз свідчать історичні матеріали і документи, дійсно виявилася беззбройною перед раптовим нападом гітлерівської Німеччини. На ряді образів кіноповісті митець розкриває думку про необхідність вести боротьбу з урахуванням досягнень техніки, не сподіватись лише на хоробрість. О.Довженко справді виявляє велику громадянську мужність, коли устами представника народу скаже тяжку правду про Сталіна. Це той епізод, коли Лаврін Запорожець зняв з покуття портрет Сталіна і з докором нагадав йому про війну малою кров’ю. Підозрілим був цей епізод для Сталіна.

Митець виступає в кіноповісті проти сталінської ідеї про загострення класової боротьби по мірі просування країни до соціалізму. Це була страшна ідея, завдяки якій були знищені майже всі найкращі кадри інтелігенції в країні. Жорстокими, нічим не виправданими репресіями проти командного складу Збройних Сил армія була позбавлена досвідчених і кваліфікованих воєначальників, командирів. О.Довженко розумів і тому вказував, що нова війна вимагає інших форм, інших методів керівництва, не погрози і лайки поведуть воїнів у наступ. І письменник створив образ командира, що втілює народний ідеал, який органічно пов’язаний з масами, такий Кравчина - душевна, проста людина. Митець підносить питання про відповідальність, про виховання відповідальності буквально кожного бійця за долю народу, долю Вітчизни. Митець ставить мету дійти до душі кожного солдата і нагадати, що його завдання - не власний порятунок, а визволення народу з фашистської неволі. Справжній воїн має відчувати сором перед жінками, дітьми, старими, яких лишає на поталу ворогам, мусить усвідомити, що від нього весь світ чекає звільнення від фашистської чуми. І такі

почуття народжуються у Кравчини і бійців. Слово митця виховувало, кликало до перемоги. Ці думки митця були дуже своєчасними, бо вони народилися у важкий період відступу. О.Довженко розкривав усю глибину життєвої правди: не тільки уславляв героїзм народу, а й піднімав важливі суспільні й моральні проблеми, показував і трагічне, виступав за правдиве відображення і величі подвигу, і трагічних сторін життя.

Сталін звинувачує О.Довженка у націоналізмі. Це звинувачення можна кваліфікувати як абсурдне, бо митець у кіноповісті показує, що за визволення України боролися люди різних національностей. І оця єдність народів відіграла вирішальну роль у врятуванні країни від фашистського рабства, поневолення. А хіба можна за націоналізм прийняти загальнолюдську ідею продовження роду, яку так обережно показує митець через героїв Василя та Олесю, з ніжністю пише художник про благородний характер української дівчини Олесі. Сталіну це теж не сподобалося.

На жаль, в історичному бутті нашого суспільства тривалий час утверджувалось переважно, як ми пам'ятаємо, політичне розуміння національного, відтак в устах вправного маніпулятора "істинами" Сталіна легко ототожнювалось з реакційним, обов'язково супротивним інтернаціоналізму.

О.Довженко вважав, що піклування про свою Вітчизну повинно включати в себе й думи і співчуття до близьких, рідних, до всього народу, визволеного з-під ярма фашизму. Без цього немає справжнього патріотизму, без цього перемога над ворогом буде не остаточною. І, що митець вважає це головним, підтверджує зустріч Василя з Олесєю. Герой кіноповісті крізь страхіття війни дійшов до своєї коханої, посивілої від горя дружини, він зумів делікатно промовчати, не роз'ятрувати рани. Василь Кравчина обіцяв Олесі стати пам'ятником під вікном, якщо не дійде до неї живим. Василь повернувся, і вони знайшли своє щастя, треба жити, єдина розрада - це праця. Ця тема - виховання людей у праці психологічно готувала людей до мирного життя, до нелегких умов відбудовного періоду. Виховувати людину треба у праці, в добрі, бо тільки творча сила народу може змінити обличчя країни.

Сталін називає О.Довженка "куркульським підголоском". Чому? Справа в тому, що письменник критикує політику партії в галузі колгоспного будівництва. Сьогодні ми можемо зробити висновок, як далеко бачив митець, коли він збиткується над трудовим, який, на жаль, так і не дав колгоспникові змоги стати по-справжньому економічно самостійною, вільною, незалежною людиною.

Вихований у повазі до праці, О.Довженко усе своє життя звеличував її, шанобливо говорить про людей праці, про ставлення до неї як до творчості, яка може приносити людині і матеріальний добробут, і радість, і задоволення, а з іншого боку, справжня краса людини розкривається теж у праці, яка повинна лікувати навіть важкі душевні рани.

У Сталіна викликало обурення і те, що О.Довженко не погоджується з довоєнними методами виховання молодого покоління, якого не вчили рідній історії, історії своєї України. Проблема виховання молоді - це одна з найважливіших проблем. І вірно думав О.Довженко, коли робив такий висновок. Цьому важливому питанню повинна приділяти постійну увагу сама держава - вивченню історії рідної України. Бо без освічених, добре вихованих людей, які будуть вивчати і добре знати історію своєї країни, щоб робити її сильнішою, могутнішою, не може існувати жодна по-справжньому цивілізована країна. Ця ідея дуже актуальна сьогодні, коли ми будемо самостійну, незалежну Україну. О.Довженко писав: "Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців"¹⁷. І далі читаємо: "Єдина країна в світі, де не викладалася в університетах історія цієї країни, де історія вважалася чимсь забороненим, ворожим і контрреволюційним,- це Україна. Другої такої країни на земній кулі немає"¹⁸.

Сірість - безпечна, слухняна, вона посміхається й підтакує, талант не згоджується, він має власний голос і власне обличчя. Саме Довженкового таланту злякався Сталін. Таланту і передбачень... Митець болісно роздумував про майбутнє нації, і цей біль ятрив його душу.

Сталін зумів використати різні ідеологічні звинувачення, які будувалися на “домисленні” і переведенні літературних гасел митця в площину політичних концепцій. О.Довженко не визнавав своїх помилок, не захищався, бо був впевнений, що за правду не треба виправдовуватися, і взагалі навіть полеміку з вождем вважав безперспективною. Може тому, що великий митець ніколи не зраджував істині, правді, собі, честі, совісті і робив все, щоб в народі не згасла велич та благородство, бо “головними” скульпторами “майбутнього письменника були, звичайно, просто люди добрі й щирі, поміж яких і виростав Довженко”¹⁹.

Великий митець чутливо реагував на зміни в атмосфері суспільства, зміни тривожні, загрозливі. І тому вважав, що народу дуже потрібна правда. Сталіну, навпаки, правда здавалася отрутою, якої він дуже боявся. За цю ж правду О.Довженко був відлучений від мистецтва, а це знесило його як психічно, так і фізично, пригнобило, про що свідчать щоденникові записи: “Заборона “Україна в огні” сильно пригнобили мене. Ходжу засмучений і місця собі не знаходжу”²⁰. Він зрозумів, що помилявся, коли вірив Сталіну, був обманутий, як і весь народ, його щедрими обіцянками і високими фразами, не чув, не бачив лицедійства.

Тільки майже через півстоліття О.Довженко буде реабілітований за кіноповість “Україна в огні”, на превеликий жаль, посмертно. Митець відзеркалював перебіг суспільних процесів у певних історичних координатах і водночас своєю творчістю вносив відповідні корективи у духовну композицію суспільства, служив передумовою всіх сторін суспільного життя. Ось чому “... будь-яке уточнення життєпису видатної особистості має істотне значення для об’єктивного вивчення її творчості”²¹.

Summary. The autor investigats the problem of the artist and the power-man on the example of Stalin and Dovzhenko's relations. The artist who looks for truth is condemned to die or to be punished.

Список літератури

1. Довженко О. За ним український Чапаєв //Пролетарська правда.- 1935.- 4 березня.
2. Державний архів Одеської області1.-Ф.3870.-Оп.1. - Спр. 39.- Арк. 1.
3. Довженко О. Твори: В 5 т.- К.: Дніпро, 1966. - Т.5.- С.525.
4. Довженко А. Учитель и друг художника //Известия.-1936.- 5 ноября.
5. За ним український Чапаєв //Пролетарська правда.-1935.- 4 березня.
6. Харьковский рабочий.- 1936.- №120.
7. Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІА України).- Ф.4915.- Оп.1.- Спр. 472.- Арк. 329.
8. Коваленко М.М. Йду за Довженком. Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка.- К.: Дніпро, 1973.- С. 263.
9. ЦДІА України.- Ф.4915.- Оп. 1.- Спр. 472.- Арк. 341.
10. Довженко О.П. Україна в огні. Кіноповість, щоденник.- К.:Рад. письменник, 1990.- С.222.
11. Там само.- С.226.
12. Виступ Сталіна 31 січня 1944 року “Про антиленінські помилки й націоналістичні перекручення в кіноповісті Довженка “Україна в огні” //Літературна Україна.- 1990.- 5 липня.
13. Там само.
14. Довженко О.П. Україна в огні.- С. 266.

15. Там само.- С. 226.
16. Там само.- С. 30.
17. Там само.- С. 162.
18. Там само.- С. 135.
19. Плачинда С.П. Олександр Довженко: Біографічний роман.- К.: Молодь, 1980.- С.19.
20. Довженко О.П. Україна в огні.- С. 227.
21. Підсуха О.М. Для більшої ясності //Літературна Україна.- 1990.- 21 червня.